

O'ZBEKISTONDA TRANSPORT XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI VA KORXONALARDA DAROMAD VA XARAJATLARNI HISOB NAZARIY ASOSLARI

ORCID: 0009-0001-3942-9184

Zoxidov Tohirjon Mirzafar o'g'li

Alfraganus University,

“Buxgalteriya hisobi va soliq” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida transport xizmatlarini rivojlantirishning hozirgi holati va istiqbollari, ayniqsa avtomobil transportining yuk va yo'lovchi tashishdagi yetakchi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, avtotransport korxonalarida daromad va xarajatlarni hisobga olishning nazariy jihatlari, ularning tasnifi va hisob siyosatida aks ettirilishi masalalari o'rganilgan.

Kalit so'zlar Transport xizmatlari, istiqbol, daromad, xarajat, amortizatsiya, hisob siyosati, to'g'ri chiziqli usul, ishlab chiqarish hajmiga mutanosib usul, Soliq kodeksi, BHMS 5, asosiy vositalar, avtotransport korxonasi, xarajatlarni guruhlash, boshqaruv hisobi, tannarx.

Kirish O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida transport tizimi, ayniqsa avtomobil transporti, yuk va yo'lovchi tashishda yetakchi o'rinni egallab kelmoqda. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan investitsiya siyosati transport infratuzilmasini modernizatsiya qilishga qaratilgan. Shu bilan birga, transport korxonalarida daromad va xarajatlarni to'g'ri hisobga olish, ularni tasniflash va boshqarish masalalari nazariy va amaliy jihatdan yetarlicha takomillashtirilmagan. Ushbu maqola aynan shu muammolarni tahlil qilish va yechimlarini ishlab chiqishga bag'ishlangan.

Maqsad: O'zbekistonda transport xizmatlarini rivojlantirish istiqbollarini belgilash hamda avtotransport korxonalarida daromad va xarajatlarni hisobga olishning nazariy va uslubiy asoslarini takomillashtirish.

Asosiy vazifalar:

Avtomobil transporti xizmatlari taraqqiyotining omillarini aniqlash.

Xarajatlarni guruhlashning mavjud nazariy yondashuvlarini tahlil qilish.

Amortizatsiya hisobining amaldagi (Soliq kodeksi va NSBU 5) usullarini solishtirish.

Transport vositalarining real foydalanish intensivligiga mos keladigan hisob usulini taklif qilish.

Maqolada quyidagi ilmiy metodlar qo'llanilgan:

Tahlil va sintez – xorijiy va mahalliy olimlar (Kudelskaya, Belozertseva, Kalinina, Xolbekov va b.) tajribasini o'rganish.

Guruhlash va taqqoslash – xarajatlarni doimiy/o'zgaruvchan, to'g'ri/bilvosita turlarga ajratish.

Amaliy model – “Botirtrans” shartli korxonasi misolida to'g'ri chiziqli (lineyniy) va ishlab chiqarish hajmiga mutanosib amortizatsiya usullarini hisoblash.

Normativ-huquqiy tahlil – O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi va NSBU 5 “Asosiy vositalar” standarti qoidalarini solishtirish.

Avtomobil transportining ustunlik omillari:

Qulaylik va yuqori yuk ko'tarish qobiliyati;

Havo transportining yuqori narxi;

Ichki temir yo'llarning kam rivojlanganligi;

Daryo transportiga deyarli ega emasligi;

Avtomobil transportining keng qamrovli va arzonligi.

Xarajatlarni guruhlash bo'yicha xulosalar:

Olimlar xarajatlarni quyidagi asoslarda ajratadilar:

Doimiy va o'zgaruvchan (hajmga bog'liqlik);

To'g'ri va bilvosita (ishlab chiqarish jarayonida ishtirokiga ko'ra);

Unumli va unumsiz (natijaga ko'ra);

Normativ va normadan tashqari (rejalashtirishga ko'ra);

Boshqariladigan va boshqarilmaydigan (resurslar yo'nalishiga ko'ra).

Amortizatsiyani hisoblash muammosi va “Botirtrans” misoli:

To'g'ri chiziqli usul bo'yicha: boshlang'ich qiymati 60 mln so'm, tugatish qiymati 5 mln so'm, foydali xizmat muddati 5 yil → yillik amortizatsiya **11 mln so'm**.

Soliq kodeksiga muvofiq amortizatsiya normasi: yengil avtomobillar uchun **20%**.

Muammo: bir xil transport vositasi 8 soat yoki 20 soat ishlaganda ham amortizatsiya bir xil hisoblanadi.

Asosiy ilmiy muammo:

BHMS 5 da 4 xil usul (to'g'ri chiziqli, ishlab chiqarish hajmiga mutanosib, kumulyativ, kamayib boruvchi qoldiq) ixtiyoriy ravishda tavsiya qilingan.

Soliq kodeksi esa faqat **to'g'ri chiziqli usul** va qat'iy normativlarni belgilagan.

Amortizatsiyani tezlashtirilgan usulda hisoblasa, korxonalar farqni soliqqa tortiladigan bazaga qo'shishi kerak.

Ilmiy jihatdan asoslangan xulosa va takliflar

Hisob siyosatini takomillashtirish:

Transport korxonalari o'z hisob siyosatida nafaqat to'g'ri chiziqli, balki **bajarilgan ishlar hajmiga mutanosib usulni** ham qo'llashi lozim. Bu usul amortizatsiyani real yurgan kilometr yoki ishlagan soatga bog'laydi.

Soliq kodeksiga o'zgartirish kiritish:

Yuk mashinalari va avtobuslar uchun alohida amortizatsiya normalari belgilanishi maqsadga muvofiq:

Yuk mashinalari: 10–12 yil;

Avtobuslar: 8–12 yil;

Yengil avtomobillar: 6–8 yil.

Bu real eskirish tezligiga mos keladi.

Intensiv foydalaniladigan vositalar uchun:

Mercedes-Benz avtobuslarida kuniga 17–18 soat, yiliga 12–15 ming km dan ortiq masofa bosib o'tiladi. Bunday transport vositalari uchun chiziqli usul adolatsizlik tug'diradi. **Ishlab chiqarish usuli** ularning tez eskirishini to'g'ri aks ettiradi.

Soliq maqsadlarida chegirma:

Agar korxonalar Soliq kodeksidagi stavkadan pastroq amortizatsiya normasini qo'llasa (masalan, 20% o'rniga 10%), farq soliq solinadigan bazadan chiqarilmasligi kerak. Mualliflar bu farqni **soliqdan keyingi xarajat** sifatida ko'rishni tavsiya etmaydi, balki normalarni differensiallashtirishni taklif qiladi.

Boshqaruv hisobi uchun ahamiyati:

Xarajatlarni to'g'ri guruhlash va amortizatsiyani real hajmga bog'lash transport korxonalarida xizmat tannarxining **ishonchliligi, shaffofligi va soliq yukining adolatliligini** ta'minlaydi.

Amaliy ahamiyati

Taklif etilayotgan yondashuvlar:

Transport xizmatlari narxini pasaytirishga;

Avtotransport vositalaridan unumli foydalanishni oshirishga;

Buxgalteriya va soliq hisobi o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirishga;

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) talablariga yaqinlashishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi: - T.: « O'zbekistan», 2015 y, - 40 b.
2. O'zbekiston Respublikasi "Auditorlik faoliyati tugrisida"gi Konuni. (yangi taxriri). 2000 yil 26 may. №78-11.

3. O'zbekistan Respublikasining "Soliq Kodeksi" (yangi taxriri). 2009 yil 30 dekabr 2009 yil, URK-241-son Konuni 52-son, 556-modda.
4. O'zbekistan Respublikasi "Buxgalteriya xisobi tugrisida"gi Konuni (yangi taxriri). 2016 yil 13 aprel. № 404.
5. O'zbekistan Respublikasi Prezidentining 2008 yil 18 noyabrdagi "Iqtisodiyot real sektori korxonalarining moliyaviy barkarorligini yanada oshirish chora-tadbirlari tugrisida"gi PF-4053-sonli Farmoni.
6. O'zbekistan Respublikasi Prezidentining 2015 yil 24 apreldagi "Aksionerlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshkaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari tugrisida" PF-4720-sonli Farmoni.
7. O'zbekistan Respublikasi Prezidentining 2017 yil 10 yanvardagi "Aholiga transport xizmati kursatish xamda shaxarlar va kishloklarda avtobuslarda yulovchilar tashish tizimini yanada takomillashtirish chora- tadbirlari tugrisida"gi 2724-sonli Karori.
8. O'zbekistan Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekistan Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha xarakteristik strategiyasi tugrisida"gi PF-4947-sonli Farmoni.
9. Karimov I.A. "Erishgan marralar bilan chegaralanmasdan, boshlagan isloxotlarimizni yangi boskichga kutarish-bugungi kundagi eng dolzarb vazifamizdir" - T.: «O'zbekistan», 2015 y. - 408 b.
10. O'zbekistan Respublikasining Buxgalteriya xisobining milliy Standartlari, Tuplam. T.: UzR BAMA nashriyot markazi. 2012 yil.
11. O'zbekistan Respublikasi Adliya vazirligidan 491-son bilan ruyxatdan utgan 5-sonli «Asosiy vositalar» BXMS. T.: 23 sentyabr 1998 y.
12. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning moliyaviy xo'jalik faoliyatining buxgalteriya xisobi schyotlarining rejasi va uni qo'llash bo'yicha yuriqnoma. BHMS №21. - T.: Norma, 2010 y.